

BUXORO VILOYATI
HOKIMLIGI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIV VA O'RTA MAXSUS
TA'LIM VAZIRLIGI

BUXORO
DAVLAT
UNIVERSITETI
1930

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH
DEPARTAMENTI

DAVLAT TILI - TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA
MIQYOSIDAGI
ILMIY-AMALIY ANJUMANI

21-Oktabr
O'zbek tiliga davlat tili
maqomi berilgan kun
muborak bo'lsin!

BUXORO-2020

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA
MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI INNOVATSION
RIVOJLANISH VAZIRLIGI

DAVLAT TILINI RIVOJLANTIRISH DEPARTAMENTI

BUXORO VILOYAT HOKIMLIGI

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

*(O'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 31 yilligiga
bag'ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)*

BUXORO, 2020-yil, 16-oktabr

DAVLAT TILI – IJTIMOYIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

“Davlat tili – ijtimoiy taraqqiyot va milliy yuksalish mezoni” mavzusida Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumani ilmiy maqola va tezislari to‘plami. (2020-yil,16-oktabr). Buxoro: 2020-y. 706 bet.

MAS’UL MUHARRIR:

Ahmedov A.R. – f.f.n., dotsent

TAQRIZCHILAR:

Abuzalova M.Q. – f.f.d., prof.   Nazarova S.A. – f.f.n., dots.
Eshonqulov H.P. – f.f.n., dots.   Yo`ldosheva D.N. – p.f.n. dots.

TO’PLOVCHI VA NASHRGA TAYYORLOVCHI:

G’aybullayeva N.I. – f.f.f.d (PhD)

Tosheva D.A. – f.f.f.d (PhD)

G’ulomova Sh.Q. – f.f.f.d (PhD)

Ushbu Respublika masofaviy ilmiy-amaliy anjumanining ilmiy maqola va tezislari to‘plamida O‘zbekiston Respublikasining “Davlat tili haqida”gi Qonuni qabul qilinganining 31 yilligi hamda O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeyini tubdan oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PF-5850-son Farmonida ko‘zda tutilgan “O‘zbek tili bayrami kuni”ni keng nishonlash, jumladan: o‘zbek tilining davlat tili sifatida nufuzini oshirish va qo‘llanish ko‘lamini yanada kengaytirish shuningdek o‘zbek tilining davlat va jamiyat hayotidagi mavqeyini yanada yuksaltirish, davlat tilining rivojlanishi, tarixiy taraqqiyoti, istiqboli bilan bog‘liq ilmiy tadqiqotlar samarasini oshirish, o‘zbek nazariy tilshunosligi, leksikologiya hamda leksikografiyasi, til siyosatini takomillashtirish konsepsiyasida belgilangan vazifalar va amaliy filologiyani rivojlantirish, o‘zbek tili ta’limi muammolari, davlat tilida ish yuritish va nutq madaniyati masalalari borasida fikr va tajriba almashish, sohada amalga oshirilayotgan ishlarni tahlil qilish va bu boradagi takliflarni ishlab chiqish bo‘yicha ilmiy, amaliy va uslubiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur to‘plamga kiritilgan maqolalar va tezislarning mazmuni, statistik ma’lumotlar hamda bildirilgan fikr va mulohazalarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

**DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA
MILLIY YUKSALISH MEZONI**

Tosheva D. Ubaydova D. Raximova N.	Ot komponentli o‘zbek xalq maqollarining milliy-madaniy hamda lisoniy xususiyatlari	306
Ubaydullayev X.	Nemis tilidagi o‘simlik nomlari bilan qo‘llanilgan frazeologik birliklar xususida	310
Xasanov R.	O‘zbek tilidagi sportga oid ayrim inglizcha so‘zlar	313
Xayrullayeva M	Toponimiyasiga xos ayrim xususiyatlar	315
Xolmuxamedov B.F.	Sifatdagi leksemalashuv hodisasi haqida	318
Yigitaliyev U. Umidjonov Sh.	Leksik birliklarning assotsiativ tadqiqi	321
Zayirova K.M.	Qoraqalpoq tilida erkak odamlarning bosh kiyimi atamalarining lingvistik tahlili	326
Ziyotova S.E.	“Mehrobdan chayon” asarida moliya-soliqqa oid terminlarning qo‘llanilishi	330
O‘rayeva D.	O‘zbek ijodkorlarining pereyonimlardan foydalanish mahorati	334
Qilichev B.E	Arg`un, chandir, saroy, etnonimlari haqida	337
G‘aybullayeva M.I.	Termin va terminologiyaning o‘rganilish tarixi	341
G‘aybullayeva N.I. Sayfulloyev A. A.	Tibbiyot leksikografiyasiga oid ayrim mulohazalar	345
Sharipova M. J.	“QO‘Y” LMGi asosida shakllangan o‘zbek xalq maqollarida variantlilik	350
Shoyimqulova M.Sh.	Texnik oliy o‘quv yurtlarida o‘zbek tili ta’limi va mustaqil ishlarda testlardan foydalanish	353
Po‘latova S	Shevaga bugungi munosabat	355

**4-SHO‘BA: AMALIY FILOLOGIYANI RIVOJLANTIRISH
IJTIMOIIY ZARURIYAT SIFATIDA**

Muallif (lar)	Mavzu	Bet
Abuzalova M.K.	Til – har bir millat madaniyatining o‘zagi	358
Absaidova M.	Tilning – turizm sohasini rivojlantirishida tutgan o‘rni	364

Хулоса қилиб айтганда, переѐнимлартранспорт турларидан бир донасини алоҳида ажратиб якка ҳолда номлаш асосида, уни бошқаларидан фарқлаш зарурий коммуникатив эҳтиёжи туфайли юзага келган лисоний бирликлардир.Ўзбек тилшунослигида ва ономастикасида атоқли отларнинг кўпгина типлари етарли даражада тадқиқ қилинган бўлса-да, аммо переѐнимларнинг лингвистик тадқиқи ҳали етарли деб бўлмайди.

АРҒУН, ЧАНДИР, САРОЙ ЭТНОНИМЛАРИ ҲАҚИДА

Киличев Байрамали

филология фанлари номзоди, доцент БухДУ

АННОТАЦИЯ: мазкур ахборотда ўзбек халқининг шаклланишида иштирок этган арғун, чандир, сарой этнонимлари, шу этнонимлар асосида шакланган топонимларнинг этимологияси ва семантикаси ҳақида маълумот берилган.

Ўзбек миллати узоқ ва мураккаб тарихий ривожланиш ҳамда халқ сифатида шаклланиш жараёнини бошдан кечирган. Ўзбек халқи таркибида ноқардош халқлар – юнонлар, форс-тожиклар, араблар; қардош халқлар – бошқирд, гагауз, озарбайжон, туркман, қирғиз, қозоқ, қорақалпоқ ва бошқаларларнинг авлодлари мавжуд. Лекин ўзбекларнинг асосий этногенезини 92 боғли туркий қабила ташкил этади. Ўзбек халқи таркибидаги қардош ва ноқардош этник қатламларнинг мавжудлигини ҳозирги Ўзбекистон ҳудудига турли халқ вакилларининг кўчиб келиши, узоқ давр давом этган иқтисодий-сиёсий ҳамда маданий алоқаларнинг натижаси сифатида баҳолаш мумкин.

Аввалги изланишларнинг бирида ўзбек халқи билан яқин алоқада бўлган, узоқ қўшничилик ва турли муносабатлар натижаси сифатида пайдо бўлган этнонимлар ҳақида фикр юритган эдик [1, 77-81]. Ушбу ахборотда эса ўзбек халқининг шаклланишида иштирок этган айрим туркий қабилалар ҳақидаги фикрларимизни баён этамиз.

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

Ўзбек халқининг асосини ташкил этувчи 92 боғли қабила ҳақидаги фикрлар бир неча аср олдин пайдо бўлган. Бу ҳақда фикр юритган таниқли олим Худойберди Дониёров Н.Аристов, Н.Хаников, А.Якубовскийларнинг қарашларига таяниб, ўзбек халқининг асоси қарлуқ, чигил, ўғуз, тангут, арғу каби туркий қабила-уруғларнинг бирлашуви натижасида ташкил топганлигини қайд этган [2, 3-8].

Туркий қабила-уруғларнинг энг кўп тарқалган шакллари сифатида *аргин, баҳрин, жалойир, мангит, минг, сарой, юз, қалмоқ, қатагон, қирқ, қипчоқ, қўнгирот* ва бошқаларни киритиш мумкин. Ўзбекистон худудида ушбу этнонимлар асосида шакланган минглаб жой номларини – этнотопонимларни учратиш мумкин. Юқорида номлари зикр этилган айрим этнонимлар асосида пайдо бўлган топонимларнинг этимологияси ва морфем хусусиятларини таҳлилга тортамыз.

Арғун – *Арғун/Орғун/Орғун* – Тошкент, Сирдарё, Самарқанд, Сурхондарё, Қашқадарё, Бухоро, Хоразм ва Қорақалпоғистонда ҳам этноним ёки топоним сифатида учраб туради [3, 442]. Бухоро вилоят Қорақўл туманида Орғун аҳоли пункти мавжуд.

Арғунлар ўзбек, қозоқ, қирғиз, қорақалпоқ, туркман каби туркий халқлар таркиби сингиб кетган бўлиб, Маҳмуд Кошғарий *арғу* шаклида кўрсатган ҳамда туркий ва форсий тилда сўзлашганини қайд этган [4, 65]. Т.Нафасов ушбу сўз *ар+ғун* ёки *ар+ғу+н* шаклига эгаллиги бўлиши мумкинлигини ҳамда унинг арғу/арғун/арғын/ кўринишлари борлигини кўрсатган [5, 48].

Мазкур топоним ҳақида фикр юритган Т.Джанузаков *арқа+ғун* компонентларидан *арғун* номи шакланганлиги ҳамда *арғун* – қабилалар *иттифоқи, қабилалар жамланмаси, қабилалар тўдаси* каби маъноларга эга [6, 63] деган.

Чандир – туркий қабила. 8-9-асрларда Сирдарёнинг ўрта ва қуйи оқимида, Орол денгизининг жанубидаги чўлларда яшовчи ўғузлар таркибида бўлганлар. Кейинчалик чандирларнинг бир қисми Мовароуннаҳрга ўтиб, ўзбеклар ва туркманлар билан аралаш яшаб, улар таркибига сингиб кетган. Айрим гуруҳлари ўғузлар таркибида Озарбайжонда ўрнашиб қолган. 19-аср охири – 20-аср бошларида чандирларнинг айрим гуруҳлари ўтроқ ҳаёт кечириб, асосан, чорвачилик ва деҳқончилик билан шуғулланган [7, 571].

Бухоро вилоятининг Жондор, Олот, Ромитан, Шофиркон ва Қорақўл туманларида Чандир этнотопоними мавжуд. Бухоро туманида эса Чандирработ аҳоли пункти учрайди.

Чандир туркман халқи таркибидаги қадимий уруғ, қабиладир. С.Қораев Бухоро воҳасида Чандир деган қишлоқлар учраши, маҳаллий халқ қишлоқ номини “чодир” (чайла), чандир тери” деган сўз билан изоҳлашини, қолаверса, Абу Ҳайён чандир сўзини “дурагай, қурама” деб изоҳлаганини қайд этган [8, 207].

Т.Нафасов ҳам чандир этнонимининг туркман халқи га мансублигини таъкидлаб, човдир қабила, уруғ номи ўзгариб чандир шаклига ўтган, човдир/чавдур/чавдир/ уруғ, қабила тамғасига нисбатланиб номланган, деб изоҳлаган ҳамда чов – қўш панжаси шакли, яъни уч чизик бир нуқтага келиб бирлашадиган белги/тамға [5, 290] эканлигига эътиборни қаратган.

Сарой – ўзбек халқининг шаклланишида фаол иштирок этган туркий қабила номи. Саройларнинг 14-15-асрларда Дашти Қипчоқда шаклланганлиги, 16-асрда эса ҳозирги Ўзбекистон ҳудудига кириб келганлиги ва кенг тарқалганлиги маълум. Шу сабабли республикамиз ҳудудида Сарой сўзи иштирокидаги қўплаб топонимлар учрайди. Бухоро вилоятининг Когон, Пешқў, Ромитан туманларида Сарой аҳоли пунктлари мавжуд. Шунингдек, Ромитанда *Миёнсарой*, Вобкентда *Катта Сарой*, Юқори *Сарой*, Кичик *Сарой*, Когон ва Ромитан туманида *Сароён*, Пешқўда *Саройча*, Ғиждувонда *Қумработ Сарой* каби топонимлар учрайди.

Айтиш лозимки, *Катта Сарой*, *Юқори Сарой*, *Кичик Сарой*, *Қумработ Сарой* қабилар топонимик объектларни номлашнинг кейинги даврига мансубдир. Маълум ҳудудларда бир номнинг такрорланишига йўл қўймаслик учун мавжуд номларни *катта*, *кичик*, *юқори*, *қуйи*, *ўрта* каби аниқловчилар билан қўллаш анъана тусига кирди.

Сарой этнонимининг *оссарой*, *қирғизсарой*, *қўнгиротсарой*, *можарсарой*, *наймансарой*, *қипчоқсарой*, *иламжисарой*, *жомонсарой*, *чемсарой*, *жолонғочсарой* каби бўлимлари бор [5, 226]. *Сарой* этнонимининг этимологияси ҳозирча аниқланган эмас.

Хуллас, ўзбек халқининг шаклланишида қўплаб қабила, уруғ ва қавмлар иштирок этган бўлиб, уларнинг пайдо бўлиш тарихи ва

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

этимологиясини аниқлашга қаратилган тадқиқлар олиб бориш, республикамиз ҳудудида тарқалиш жараёнларини аниқлаш халқимиз тарихини янада чуқурроқ англашга ҳамда миллий қадриятларининг улуғланишига хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Kilchev B., Safarova M. Xalq va millat nomlari asosida shakllangan etnotoponimlar/Buxoro davlat universiteti Ilmiy axborotlari. 2019, 2-son. – B.77-81.

2. Дониёров Х. Ўзбек халқининг шажара ва шевалари. –Т.: Наврўз, 2017. -134 б.

3. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 12 жилдлик. 1-жилд. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000. –Б.442.

DAVLAT TILI – IJTIMOIIY TARAQQIYOT VA MILLIY YUKSALISH MEZONI

*(O‘zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganligining 31 yilligiga
bag‘ishlangan respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari)*

«Sharq – Buxoro» MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar Mustaqillik ko‘chasi 70/2 uy.
Tel: 0(365) 222-46-46

Buxoro davlat universiteti

@buxdu_uz

@buxdu1

@buxdu1

www.buxdu.uz

BUXORO, 200117, M.IQBOL ko'chasi, 11-uy

2020